

پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۹، بهار ۱۳۹۱
صص. ۱۵۶-۱۴۱

شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان

معصومه شمشاد - کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران
ایرج ملک‌محمدی* - استاد گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران
غلامحسین حسینی نیا - استادیار دانشکده‌ی کارآفرینی، دانشگاه تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۹/۱۷ تأیید نهایی: ۱۳۹۰/۷/۲۰

چکیده

امروزه بیکاری در بسیاری از کشورها حتی کشورهای صنعتی، به‌عنوان یک مشکل اساسی مطرح است و حل آن سیاستگذاران بیشتر کشورها را با چالش‌های بزرگی روبه‌رو کرده است. رشد بی‌رویه جمعیت در کشور و وجود مشکلات اقتصادی و اجتماعی، لزوم چاره‌اندیشی‌های مناسب برای آن را می‌طلبد که گسترش اشتغال مولد یکی از این چاره‌اندیشی‌هاست. برای کارآمد کردن نظام اقتصادی کشور، گزینه‌های مختلفی پیشنهاد می‌شود که پشتیبانی اقتصادی از تولیدکنندگان در چهارچوب نهادهای تعاونی یکی از این موارد است. تعاونی‌ها، نهادی اجتماعی و اقتصادی هستند که با فراهم‌ساختن زمینه‌های مناسب، می‌توانند به ایجاد شرایط و فرصت‌های شغلی بپردازند. مطالعه‌ی حاضر برای شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان انجام شده است. این پژوهش از دیدگاه روش، پیمایشی و از نوع توصیفی - تحلیلی است. جامعه‌ی آماری مورد مطالعه ۱۲۳ نفر اعضای هیئت مدیره‌ی تعاونی‌های مرتع‌داری استان گلستان است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای بوده است که بر اساس مرور ادبیات موضوع تدوین شده است. ضریب آلفای کرونباخ $r = 0.86$ بود که بیانگر پایایی مناسب ابزار پژوهش است. روایی محتوایی پرسشنامه نیز با نظرخواهی از کارشناسان و استادان مرتبط با موضوع تأیید شده است. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS win15 تجزیه و تحلیل شدند. نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل عاملی نشان می‌دهد که عوامل زیرساختی، خدمات پشتیبانی، وام و بازاریابی از مهم‌ترین عوامل توسعه‌ی اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی هستند و در مجموع ۲۷ درصد واریانس را بیان می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: تعاون، اشتغال‌زایی، منابع طبیعی، تعاونی.

مقدمه

بیکاری یکی از بزرگترین پیامدهای ناپسند در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه است که از یکسو، به‌عنوان مشکل ناشی از توسعه‌نیافتگی خودنمایی می‌کند و از دیگر سو، همچون مانعی بزرگ بر سر راه توسعه قرار می‌گیرد و خود سرآغاز بسیاری از مشکلات و ناهنجاری‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود. نرخ ۱۴ درصدی بیکاری در کشور ما سبب‌شده است تا دولت، شناخت زمینه‌های ایجاد فرصت‌های شغلی را به‌عنوان اولویت و هدف برنامه‌های توسعه قرار دهد (هوشمند، ۱۳۸۰، ۳۷۹). رشد جمعیت و افزایش نیروهای کاری در مقابل تقاضای آن، منجر به محدود شدن فرصت‌های شغلی در جامعه و افزایش بیکاری شده است. در نتیجه، بررسی توانایی‌ها و شناخت پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود در کشور به‌منظور سرمایه‌گذاری‌های مولد و جذب نیروی کار در فعالیت‌های اقتصادی، برای ایجاد اشتغال ضروری است. با استناد به برنامه‌ی چهارم توسعه‌ی اقتصادی کشور، سالانه باید به‌طور متوسط بیش از ۱/۲۰۰/۰۰۰ فرصت شغلی ایجاد شود که با توجه به سیاست کاهش مسئولیت‌پذیری دولت در اقتصاد، بخش تعاون می‌تواند در رسیدن به اهداف دولت در زمینه‌ی ایجاد اشتغال، نقش مؤثری داشته باشد. در این میان تعاونی‌های منابع طبیعی، به‌عنوان راهکاری مناسب، می‌توانند از راه جلب مشارکت عمومی در انجام فعالیت، گردآوری سرمایه‌های اندک و به‌کارگیری نیروی انسانی کارآزموده، نقش بسیار مهمی در ایجاد فرصت‌های شغلی داشته باشند. امروزه، این تعاونی‌ها با اهدافی همچون، فراهم کردن زمینه‌های کار برای تمام افراد به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل، جلوگیری از انباشتگی ثروت در دست افراد خاص، جلوگیری از کارفرمای تام شدن دولت، ادغام مدیریت و سرمایه و مانند آنها، به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم و مؤثر در اشتغال‌زایی به‌شمار می‌روند (حرف شنو، ۱۳۸۵، ۱۰۵). با توجه به مطالب بیان شده، دغدغه‌ی اصلی دولت، ایجاد فرصت‌های شغلی و کاهش بیکاری در جامعه است. با توجه به اهمیت ایجاد اشتغال در کشور، فرضیه‌ی اصلی این پژوهش، تعیین مؤلفه‌های سیاست‌های اقتصادی مؤثر بر اشتغال‌زایی، در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان است تا با شناخت مؤلفه‌های تأثیرگذار، به سوی ایجاد کار و زدودن مشکل بیکاری در کشور، گام مؤثری برداشته شود. این فرضیه‌ها شامل موارد زیر است:

- عوامل زیرساختی، نقش مثبتی در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی دارد.
- خدمات پشتیبانی در تعاونی‌ها، نقش مثبتی در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی دارد.
- ارائه‌ی وام، نقش مثبتی در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی دارد.
- بازاریابی، نقش مثبتی در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی دارد.

این پژوهش به‌دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش اصلی است که مؤلفه‌های تأثیرگذار در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی چیست و آیا عوامل زیرساختی در اشتغال‌زایی نقش دارد؟ آیا خدمات پشتیبانی در تعاونی‌ها نقش در اشتغال‌زایی نقش دارد؟ آیا ارائه‌ی وام در اشتغال‌زایی نقش دارد؟ آیا بازاریابی در اشتغال‌زایی نقش دارد؟ هدف از پژوهش پیش رو، شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر اشتغال‌زایی است تا با استفاده از نتایج آن، گام مثبتی در جهت اشتغال‌زایی برداشته شود.

مبانی نظری

بر اساس پژوهش انجام شده‌ای با عنوان "نقش اشتغال در کاهش مهاجرت‌های روستایی، در دهستان مشایخ شهرستان ممسنی" مشخص شد، ارائه‌ی تأسیسات زیربنایی و تسهیلات روستایی مناسب و ارائه‌ی کمک‌های ویژه، از مؤلفه‌های مؤثر در اشتغال‌زایی است. تقویت صنایع دستی، سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی گردشگری، ترویج زنبورداری، تقویت ایجاد دامداری، آموزش و گسترش ایجاد باغ و در اختیار گذاشتن تسهیلات مالی به روستاییان، سبب ایجاد اشتغال در منطقه می‌شود (دهقان، ۱۳۸۰، ۱۴۶). نتایج پژوهش‌های انجام شده با عنوان "نقش دامداری بر درآمد و اشتغال روستاییان اردبیل" نشان داد، واگذاری اعتبارات بیشتر در این زمینه، پشتیبانی‌های مالی و ارائه‌ی خدمات از مؤلفه‌هایی است که سبب اشتغال‌زایی روستاییان خواهد شد (ایرانپور، ۱۳۷۶، ۱۷۹). نتایج پژوهشی دیگر با عنوان "بررسی میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی تولید روستای استان مازندران" نشان داد که بین عوامل اقتصادی و اشتغال‌زایی رابطه‌ی مثبت و معناداری وجود دارد (صدیقی و درویش نیا، ۱۳۸۱، ۲۸۳). در پژوهش انجام شده‌ی دیگری با عنوان "تحلیل عوامل مؤثر بر عملکرد تعاونی‌های زنان در ایران" مشخص شد که حمایت‌های دولت، بازار گسترده و ارائه‌ی اعتبارات مالی، از عوامل مؤثر در این زمینه هستند (شعبانعلی فمی و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۳۱-۱۱۷). در پژوهشی با عنوان "بررسی نگرش اعضا و مدیران تعاونی‌های مصرف بر عوامل مؤثر در ارتقای کیفی (مطالعه موردی: تعاونی‌های مصرف در استان ایلام)" مشخص شد که تقویت توان مالی و استفاده از نیروهای کارآمد، از عوامل مؤثر در ارتقای کیفیت است (زرع نژاد و شریفی، ۱۳۸۷، ۹۷-۱۱۸).

بر اساس پژوهش‌های گوانینان، وجود قوانین و مقررات دست‌وپاگیر برای دریافت وام، تجارب اندک اعضا در مسائل بازرگانی و تجاری، نبود راهبرد مشخص، مدیریت نادرست و ضعف ساختاری، از موانع فراروی تعاونی‌ها است (Guinnane, 2000, 248- 279). نتایج پژوهشی با عنوان "اشتغال‌زایی: نقش رهبران محلی و ایالتی در آموزش حرفه‌ای" نشان داد که آموزش حرفه‌ای و ارتقای زیرساخت‌های اساسی از مؤلفه‌های مهمی است که نقش زیادی در ایجاد اشتغال دارد (Russel, 1980, 254). آکوابلیک، کمبود نظام خدمات‌رسانی مطلوب برای تأمین نهاده‌ها و فروش محصولات، ارائه‌ی اعتبار و بازاریابی محصولات را از مشکلات موجود در تعاونی‌ها برمی‌شمارد (Akwablik, 1998, 438-439). بر اساس پژوهش‌هایی که اسمیت انجام داد، صادرات و بازاریابی محصولات از مؤلفه‌هایی است که منجر به توسعه‌ی اقتصادی در مناطق روستایی می‌شود (Smith, 1984, 145-155). نتایج پژوهشی با عنوان "اقتصاد روستایی و کشاورزی: مشارکتی برای هم‌افزایی" بیان می‌کند که تغییر در بخش صادرات، منجر به تغییر در اقتصاد روستایی می‌شود. این تغییرات شامل ارائه‌ی وسایل حمل و نقل، حمایت مالی و ارتباطات است (Shaffer, Salant and Saupe, 1986, 213). نتایج پژوهشی با عنوان "صنعتی کردن روستاها: هدف و نقش آن در توسعه" نشان داد که حمایت از کارگران، دسترسی به بازارها و دسترسی به وسایل حمل و نقل از متغیرهای مهم در دستیابی به اشتغال‌زایی هستند (Findeis, 1986, 187). نتایج پژوهش اوها و همکاران با عنوان "مشاغل تجاری حساس: کارگران تحت تأثیر" ارزیابی می‌کند که ارائه‌ی کمک برای صادرات فرآورده‌های دامی، از مؤلفه‌هایی است که سبب اشتغال‌زایی می‌شود (Aho and Orr, 1981, 29- 46). بیل در پژوهش خود با عنوان "حرکت آمریکایی‌ها به سوی شهرها" نتیجه گرفت که توسعه‌ی

زیرساخت‌ها از مؤلفه‌هایی است که نقش مهمی در اشتغال‌زایی دارد (Beale, 1987, 1-6). نتایج پژوهش انجام شده‌ی با عنوان "نقش خدمات در برنامه‌های توسعه‌ی روستایی" نشان داد که ارائه‌ی خدمات از مؤلفه‌های مهمی است که نقش زیادی در ایجاد اشتغال‌زایی دارد (Bender, 1987, 62-71). بیکفورد و همکاران، در پژوهشی با عنوان "تحلیل اقتصادی از تأثیرات برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی فدرال بر اشتغال محلی" نشان دادند ارائه کمک‌های بلاعوض و وام از عوامل مؤثر در اشتغال‌زایی است (Bickford and et al., 1986, 1-16).

تعریف تعاونی‌های منابع طبیعی

تعاونی‌های منابع طبیعی یکی از انواع تشکّل‌های مشارکتی هستند که با ایجاد نظام غیرمتمرکز تصمیم‌گیری، واگذاری امور به مردم، طراحی، اجرا و ارزشیابی مشارکتی پروژه‌های مختلف منابع طبیعی، بررسی نیازها و مشکلات ذینفعان، بهره‌گیری از امکانات و نیروهای محلی و ایجاد یکپارچگی و یکدلی در میان اعضا، نقش چشمگیری در کاهش حجم بیکاری ایفا می‌کنند. تعاونی‌های منابع طبیعی با ایجاد فعالیت‌های جانبی در زمینه‌ی پرورش زنبور عسل، کشت قارچ، فرآورده‌های دامی و لبنی و جمع‌آوری محصولات فرعی، می‌توانند برای افراد محلی عضو در تعاونی، فرصت شغلی ایجاد کنند (اسدی و حسینی نیا، ۱۳۸۴، ۴). توسعه‌ی بخش تعاون، به‌عنوان یکی از بخش‌های اقتصادی، منجر به توزیع عادلانه‌تر منابع و ثروت‌ها و تبدیل ایده‌ها به مشاغل پایدار خواهد شد (Mowery, 2001, 317-355). تعاونی‌ها در بسیاری از کشورهای آسیایی و آفریقایی، از جمله هند و مصر، به‌عنوان هدف توسعه مطرح شده است و نهضت پیشرفته‌ی تعاونی، به‌صورت زیربنای پایدار بسیاری از رشته‌های اقتصادی، به‌ویژه کشاورزی، آبیاری، صنایع کوچک، تبدیلی، بازاریابی، توزیع، تدارک، روشنایی روستاها، ساخت خانه و تأسیسات روستایی بوده است (NN, 1991, 14). آثار مثبت بخش تعاون را در آن دسته از کشورهای دیگر هم می‌توان دید که از این بخش، به‌عنوان یکی از مؤثرترین و مهم‌ترین ابزارهای توسعه بهره‌مند می‌شوند. این آثار شامل، کاهش مؤثر بیکاری، فقر و توزیع عادلانه‌تر فرصت‌ها، درآمدها و امکانات و تعدیل ثروت است که روند مثبت و بهبود نسبی آنها، از شاخص‌های بسیار اساسی فرایند توسعه به‌شمار می‌رود. (Harison, 1993, 56)

انواع و زمینه‌های اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی

بر اساس پژوهش‌های انجام شده‌ی رضایی (۱۳۸۶)، انواع و زمینه‌های اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

۱- تعاونی‌های مرتع‌داری: سطحی معادل ۹۰ میلیون هکتار از مساحت کلّ منابع طبیعی ایران را مراتع تشکیل

می‌دهند که هم‌اکنون با توجه به فعالیت‌های چشمگیر تعاونی‌ها، نقش مهمی در تغذیه‌ی دام، به‌ویژه علوفه‌ی خشک در کلّ کشور را دارند.

۲- تعاونی‌های جنگل: این تعاونی‌ها با هدف کاهش تخریب جنگل و کمک به حلّ مشکلات اقتصادی -

اجتماعی جنگل‌نشینان، در سال ۱۳۶۵ در استان گیلان (شهرستان رشت) به نام امامزاده ابراهیم با ۱۶۸۱ خانوار عضو، در

سطح ۲۶۲۲۲ هکتار جنگل، تشکیل شد. از مجموع ۵۴ شرکت تعاونی جنگل، هم‌اکنون حدود ۱۹ شرکت تعاونی در شمال کشور با ۶۹۴۵ عضو، مساحتی حدود ۱۳۵۰۱۷/۴ هکتار از جنگل‌های شمال کشور را اداره می‌کنند که از این تعداد، ۸ تعاونی در منطقه‌ی اداره‌ی کل استان گیلان، ۳ تعاونی در گلستان، ۶ تعاونی در ساری و ۲ تعاونی در منطقه‌ی نوشهر قرار دارد.

۳- تعاونی‌های مدیریت منابع جنگلی: اساس کار این تعاونی‌ها در حفاظت از عرصه‌های تولیدی (جنگل و مرتع) با نظارت مستقیم کارشناسان اداره‌های کل منابع طبیعی است. این نهادها توانسته‌اند با مراقبت از عرصه‌ها و قرق و رعایت تعادل دام، مرتع و جنگل و با همکاری اعضا، موفقیت‌های لازم را در تولید نهال، بذرکاری، توسعه‌ی درختکاری، غنی‌سازی، کشت تلفیقی و حفظ ذخایر ژنتیکی به‌دست آورند. در این بخش، تا کنون، حدود ۷۸ تعاونی با ۵۷۸۴ نفر عضو در سراسر استان‌های کشور تشکیل شده است که ۱۸۴۸۱۷/۹ هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی، زیر پوشش شرکت‌های تعاونی مدیریت منابع جنگلی اداره می‌شوند.

۴- تعاونی‌های بهره‌برداری از محصولات فرعی جنگل و مرتع: جنگل‌ها و مراتع ایران، پهنه‌هایی برای تولید گیاهان دارویی و همچنین یکی از تأمین‌کننده‌های اصلی مواد دارویی و صنعتی با کاربری در داخل کشور و امر صادرات هستند. برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در این بخش از تولیدات، علاوه بر اشتغال‌زایی، منبع ارزآوری مهمی برای کشور به‌شمار می‌رود. شرکت‌های تعاونی بهره‌برداری از محصولات فرعی، با هدف بهره‌برداری بهینه از محصولات فرعی، نگهداری و بازآوری منابع طبیعی و استمرار تولید در این عرصه، طراحی شده‌اند. در این بخش تا کنون حدود ۱۱۲ تعاونی با ۶۳۸۳ نفر عضو در سراسر استان‌های کشور تشکیل شده است که مساحتی معادل ۷۹۹۱۰۵ هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی کشور، زیر پوشش این شرکت‌ها اداره می‌شوند.

۵- تعاونی‌های بیابان‌زدایی (تثبیت شن): در کشور ما حدود ۳۴ میلیون هکتار اراضی بیابانی و کویری وجود دارد که از این مساحت، حدود ۵ میلیون هکتار را شنزارهای فعال و نیمه‌فعال تشکیل می‌دهند. جابه‌جایی این شنزارها در اثر طوفان‌های دوره‌ای، آسیب‌های شدیدی به مراکز زیستی و اقتصادی کشور وارد می‌کند. شرکت‌های تعاونی بیابان‌زدایی با هدف جلوگیری از تخریب اراضی منابع طبیعی، استفاده‌ی بهینه از منابع آب و خاک، بازسازی محیط زیست تخریب‌شده، فراهم‌آوری زمینه‌های لازم برای ایجاد اشتغال و درنهایت، بهبود وضعیت معیشتی ساکنان این مناطق تشکیل شده است. این بخش تا کنون با حدود ۴ تعاونی و ۱۸ نفر عضو، مساحتی برابر با ۲۴۵ هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی کشور را زیر پوشش خود دارد.

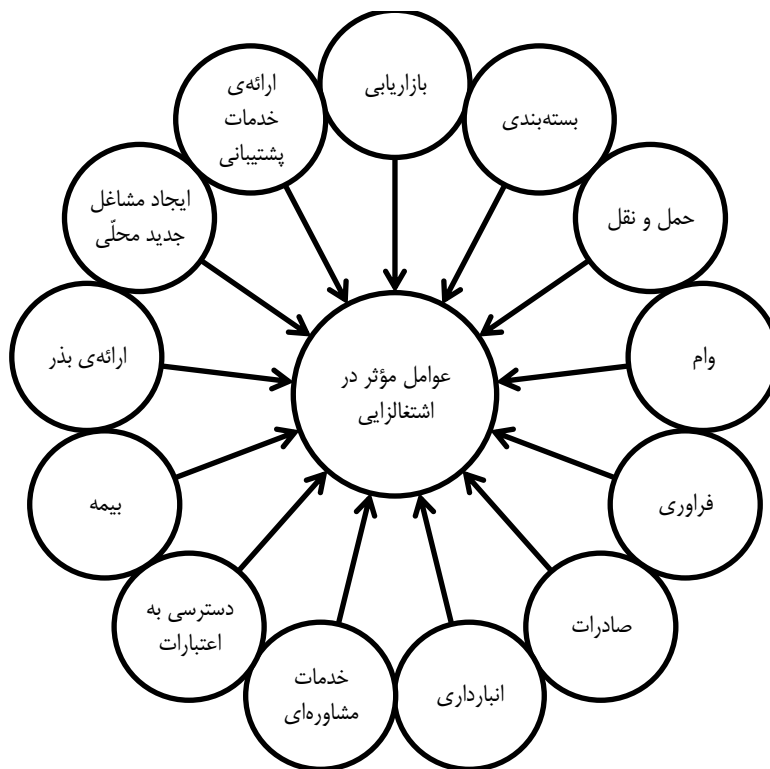
۶- تعاونی‌های طرح طوبی: طرح طوبی، طرحی است که با همکاری مشترک وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های مختلف در سطح استان برنامه‌ریزی شده و در آن، مناطق مستعدی از زمین‌های ملی و دولتی - به‌ویژه در منطقه‌ی زاگرس - برای توسعه‌ی جنگل و باغ اختصاص پیدا کرد. این شرکت‌ها با هدف نگهداری، احیا و بهره‌برداری از منابع طبیعی، بهره‌برداری از سرمایه‌ی بزرگ آب و خاک کشور، افزایش تولید و ایجاد و گسترش اشتغال تشکیل شد. در این بخش، تا کنون حدود ۱۵۴ تعاونی با ۳۵۰۱ نفر عضو در کل استان‌های کشور تشکیل شده است و حدود ۱۲۵۱۹/۵۷ هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی کشور، زیر پوشش این شرکت‌های تعاونی اداره می‌شوند (رضایی، ۱۳۸۶، ۱۳-۱).

سیاست‌های اقتصادی تعاونی‌های منابع طبیعی

تعاونی‌ها در گوشه‌کنار جهان با هدف تأمین نیازهای مشترک اعضا برپا شده‌اند. در کنفرانس اتحادیه‌ی بین‌المللی تعاون منچستر که در سال ۱۹۹۵ برگزار شد، مهم‌ترین سیاست‌های اقتصادی تعاونی‌های منابع طبیعی به شرح زیر است:

- تمرکز بر سرمایه‌های کوچک افراد و توانمند ساختن این سرمایه‌ها برای اجرای برنامه‌های بزرگتر؛
- به‌کارگیری صحیح و منطقی از سرمایه‌ها و نیروهای انسانی پراکنده و بهره‌وری مطلوب از آنها؛
- کاهش هزینه‌های تولید، بهره‌برداری، تبدیل و فرآوری؛
- افزایش بازده فعالیت‌های اقتصادی از نظر کمی و کیفی؛
- ایجاد رابطه‌ی اندیشمندانه و قانونی میان عملکرد تعاونی‌ها و اهداف برنامه‌های دولت.

بنابراین، سیاست‌های اقتصادی تعاونی‌های منابع طبیعی شرکت‌های تعاونی را می‌توان این‌گونه بیان کرد: تمرکز بر سرمایه‌های کوچک و به‌کارگیری صحیح و منطقی از آنها با هدف کاهش هزینه‌های تولید، بهره‌برداری، تبدیل و فرآوری و افزایش بازده فعالیت‌های اقتصادی از نظر کمی و کیفی برای اجرای برنامه‌های بزرگتر که با رعایت رابطه‌ی اندیشمندانه و قانونی بین عملکرد تعاونی‌ها و اهداف برنامه‌های دولت انجام می‌گیرد (رضایی، ۱۳۸۶، ۱۳-۱).

شکل ۱. مدل نظری پژوهش شاخص‌ها و عوامل اقتصادی مؤثر در اشتغال‌زایی

روش تحقیق

این پژوهش از دیدگاه روش، پیمایشی و از نوع توصیفی - تحلیلی است. توصیفی از آن جهت که تلاش در توصیف دیدگاه‌های اعضای هیئت مدیره، درباره‌ی عوامل تأثیرگذار بر عملکرد تعاونی‌های مرتع‌داری و جنگل‌داری بر میزان اشتغال‌زایی دارد و تحلیلی، زیرا به تحلیل روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته می‌پردازد. جامعه‌ی آماری مورد مطالعه، ۱۲۳ نفر از اعضای هیئت مدیره‌ی تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان است که در زمینه دام‌داری، پرورش زنبور عسل و تولید محصولات جنگلی فعالیت دارند و مورد سرشماری قرار گرفتند. این استان ۳ تعاونی جنگل و ۲۸ تعاونی مرتع دارد که پرسشنامه‌های تدوین شده بین اعضای هیئت مدیره توزیع شد. ابزار اصلی این پژوهش، پرسشنامه است که اعضای هیئت مدیره، در خصوص راهکارهای مؤثر برای اشتغال‌زایی، مورد نظرسنجی قرار گرفتند. پرسش‌های مربوط به مشخصات فردی به روش باز و پرسش‌های مربوط به شناسایی مؤلفه‌های مؤثر در اشتغال‌زایی، به روش بسته تهیه شد. به این منظور، تعداد ۲۵ گویه، در طیف هفت‌مرحله‌ای لیکرت با نمره‌های ۶-۰ طراحی شده و از سوی مدیران تعاونی‌ها، مورد پرسش و ارزش‌گذاری قرار گرفتند. برای اطمینان از روایی پرسشنامه، پس از تهیه‌ی پرسشنامه‌ی مقدماتی، پرسشنامه در اختیار اساتید و همچنین تعدادی از کارشناسان مدیریت ترویج سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور قرار گرفت و پس از بازنویسی‌های لازم، برای سنجش اعتبار آن، طی تحقیقی آزمایشی^۱ تعداد ۲۵ پرسشنامه در استان سمنان پُر شد و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ برابر $r = 0/86$ بررسی شد. در مرحله‌ی داده‌پردازی، ابتدا از آمار توصیفی و در مرحله‌ی آمار تحلیلی برای بررسی مؤلفه‌های مؤثر در اشتغال‌زایی، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. متغیر وابسته‌ی این پژوهش، اشتغال‌زایی است که با شاخص‌های تثبیت شغل، استمرار فعالیت، جذب نیروی مازاد برای کار در تعاونی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، میزان تقاضای بازار کالا و خدمات تولیدی و افزایش درآمد یا سود مالی با طیف لیکرت سنجیده و عملیاتی شد. متغیر مستقل پژوهش نیز با شاخص‌های زیر عملیاتی شده است:

- ۱- عوامل زیرساختی در تعاونی‌ها با شاخص‌های صادرات محصولات، فرآوری انواع محصولات، انبارداری، تأسیس گلخانه برای تولید نهال، حمل و نقل محصولات به بازار، بسته‌بندی، بازاریابی و خرید بذر، با همکاری تعاونی‌ها عملیاتی و سنجیده شده است.
- ۲- خدمات پشتیبانی در تعاونی‌ها با شاخص‌های مقررات دریافت وام‌های بانکی، وجود فرصت‌های شغلی، نظام بیمه‌ی محصولات و وجود خدمات مشاوره‌ای سنجیده شده است.
- ۳- ارائه‌ی وام در تعاونی‌ها که با شاخص‌های مناسب‌بودن زمان پرداخت وام، مناسب‌بودن شرایط و روش بازپرداخت وام، مناسب‌بودن مدت انتظار برای دریافت وام، مناسب‌بودن مبلغ وام، مناسب‌بودن میزان کارمزد و بهره‌ی وام، مقررات و ضوابط بانکی (مانند آوردن وثیقه و ضامن) سنجیده شده است.
- ۴- بازاریابی محصولات تعاونی نیز با شاخص‌های تشخیص بازارهای جدید، حمل و نقل محصولات، آموزش روش ورود به بازار، معرفی روش‌های جدید تولید، سنجیده شد.

بحث و یافته‌ها

این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی استان گلستان انجام گرفت. بدین منظور، پرسشنامه‌ها در تعاونی‌های مرتع‌داری و جنگل‌داری استان گلستان توزیع و تکمیل شدند. تعاونی‌های مورد مطالعه در جدول شماره‌ی ۱ ذکر شده است.

جدول ۱. تعاونی‌های مرتع‌داری و جنگل‌داری مورد مطالعه در استان گلستان

ردیف	نام تعاونی	ردیف	نام تعاونی	ردیف	نام تعاونی
۱	فجر مراوه تپه	۱۲	اترک ۷ (پشه لر)	۲۲	اترک ۱ (داشلی بون)
۲	یلی مراوه تپه	۱۳	اترک ۸ (اوجقویی)	۲۳	اترک ۲
۳	ساری قمیش	۱۴	اترک ۹ (نارلیداغ)	۲۴	اترک ۳ (چپر قویمه)
۴	قرق جق	۱۵	اترک ۱۰ (دماغ)	۲۵	اترک ۴
۵	صحرای سبز پاشالق	۱۶	اترک ۱۲ (خیر خواجه)	۲۶	اترک ۵ (گمیشان)
۶	گوهر طبیعت یک چنار	۱۷	الچک تپه	۲۷	اترک ۶ (گمیشان)
۷	گلزار تپه جک	۱۸	آراقوی	۲۸	ماسان ۴ (قلقی میر داود)
۸	چناران ماروه تپه	۱۹	ماسان ۱	۲۹	چمنزار آل گل
۹	سوزش	۲۰	ماتسان ۲	۳۰	سلمی درّه
۱۰	طبیعت سبز بالکور	۲۱	ماسان ۳	۳۱	آرتیق قلیچ چشمه
۱۱	حاجی قوچان				

ویژگی‌های فردی هیئت مدیره: نتیجه‌ی بررسی‌های انجام‌شده در خصوص سطح تحصیلات افراد مورد مطالعه نشان داد، ۶۶/۵ درصد این افراد دیپلم، حدود ۲۰ درصد تحصیلات کارشناسی و حدود ۱۴/۵ درصد نیز، زیر دیپلم بوده‌اند. درمورد میزان علاقه‌مندی افراد مورد مطالعه به کارگروهی، ۴۲ درصد از آنها با بیشترین فراوانی بیان داشتند که به انجام کارهای گروهی در حدّ زیاد تا خیلی زیاد علاقه‌مند هستند. حدود ۲۷ درصد افراد مورد مطالعه، میزان علاقه‌مندی خود به انجام کارهای گروهی را در حدّ متوسط و ۲۹ درصد نیز، میزان علاقه‌مندی خود را در حدّ کم تا خیلی کم عنوان کردند. ۲/۵ درصد از افراد مورد مطالعه نیز، هیچ علاقه‌ای به انجام کارهای گروهی نداشتند (جدول شماره‌ی ۲).

جدول ۲. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر اساس ویژگی‌های فردی هیئت مدیره

طیف ارزیابی	فراوانی	درصد	درصد واقعی	درصد تجمعی
میزان تحصیلات				
زیر دیپلم	۱۷	۱۴	۱۴/۳	۱۴/۳
دیپلم	۷۹	۶۴/۲	۶۶/۴	۸۰/۷
کارشناسی	۲۳	۱۸/۷	۱۹/۳	۱۰۰
بدون پاسخ	۳	۳/۲	-	-
میزان علاقه‌مندی به کار گروهی				
هیچ	۳	۲/۴	۲/۵	۲/۵
خیلی کم	۸	۶/۵	۶/۸	۹/۳
کم	۲۶	۲۱/۱	۲۲	۳۱/۴
متوسط	۳۲	۲۶	۲۷/۱	۵۸/۵
زیاد	۳۹	۳۱/۷	۳۳/۱	۹۱/۵
خیلی زیاد	۱۰	۸/۱	۸/۵	۱۰۰
بدون پاسخ	۵	۴/۱	-	-
سابقه‌ی کار در تعاونی (سال)				
۱-۲	۴	۳/۳	۳/۴	۳/۴
۳-۴	۱۵	۱۲/۲	۱۲/۹	۱۶/۴
۵-۶	۳۰	۲۴/۴	۲۵/۹	۴۲/۲
۷-۸	۳۶	۲۹/۳	۳۱	۷۳/۳
۹-۱۰	۱۶	۱۳	۱۳/۸	۸۷/۱
بیشتر از ۱۰	۱۵	۱۲/۲	۱۲/۹	۱۰۰
بدون پاسخ	۷	۵/۷	-	-

برای تشخیص مناسب بودن داده‌های مربوط برای تحلیل عاملی از ضریب KMO و آزمون بارتلت استفاده شده است. در این پژوهش مقدار MSA برابر با ۰/۸۱۱ به دست آمد و چون بالاتر از ۰/۷۵ بوده است، این مقدار نشان می‌دهد وضعیت داده‌ها برای تحلیل عاملی در حد خوب بوده است. مقدار آماره‌ی بارتلت نیز، در سطح ۹۹٪ معنادار بود.

جدول ۳. مقدار KMO و آزمون بارتلت و سطح معناداری آزمون بارتلت

سطح معناداری آزمون بارتلت	آزمون بارتلت	KMO
۰/۰۰۰	۸۶۲/۴۷	۰/۸۱۱

برای تعیین تعداد عوامل، براساس ملاک کیسر^۱ عمل شده است. در جدول شماره ۴، تعداد عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه هر یک از آنها، درصد واریانس هر یک از عوامل و درصد تجمعی واریانس عوامل آمده است. مقدار ویژه، بیانگر سهم هر عامل از کل واریانس متغیرها است که هرچه این مقدار بزرگتر باشد، نشان‌دهنده‌ی اهمیّت و تأثیر بیشتر آن عامل است. عامل اول بیشترین سهم (۱۱/۸۵) و عامل چهارم کمترین سهم (۱/۳۳) را در تبیین واریانس کل متغیرها داشته‌اند و در مجموع، چهار عامل گفته‌شده توانسته‌اند ۲۷/۲۱٪ از کل واریانس عوامل اقتصادی مؤثر در اشتغال‌زایی را بیان کنند.

جدول ۴. تعداد عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی واریانس

ردیف	عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
۱	عامل اول	۴/۵۸	۱۱/۸۵	۱۱/۸۵
۲	عامل دوم	۳/۶۸	۷/۴۳	۱۹/۲۸
۳	عامل سوم	۲/۱۴	۶/۶۰	۲۵/۸۸
۴	عامل چهارم	۱/۲۱	۱/۳۳	۲۷/۲۱

در پژوهش پیش رو، برای چرخش عاملی، از روش وریماکس استفاده شده است. پس از مرحله‌ی چرخش، متغیرهای مربوط به هر عامل به صورت ستونی مشخص می‌شوند. نتایج چرخش عامل‌ها در جدول شماره ۵ آمده است. پس از پردازش گویه‌های نمایانگر سیاست‌های اقتصادی در تعاونی‌های منابع طبیعی در استان گلستان عامل‌های قابل استخراج تعیین شدند. در جدول شماره ۵، هر یک از عوامل و متغیرهای مربوط به آنها، همراه با بار عاملی و گویه‌های پوشاننده‌ی آنها ارائه شده است.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل عاملی سیاست‌های اقتصادی در تعاونی‌های منابع طبیعی، می‌توان گفت تصمیم‌گیری‌های زیرساختی، یکی از سیاست‌های اقتصادی در تعاونی‌های منابع طبیعی است. به‌کارگیری تصمیم‌گیری‌های زیرساختی به شیوه‌ی آگاهانه، بسیار مهم است. بنابراین می‌توان گفت تصمیم‌گیری‌های زیرساختی

مناسب، یکی از مهم‌ترین سیاست‌های اقتصادی مؤثر در اشتغال‌زایی این تعاونی است. صادرات محصولات، بسته‌بندی، انبارداری، تأسیس گلخانه، حمل و نقل محصولات به بازار، خرید بذر توسط تعاونی‌ها، بازاریابی و فرآوری انواع محصولات از جمله، تصمیم‌گیری‌های زیرساختی مناسبی است که باید در تعاونی‌های منابع طبیعی، در این خصوص تمهیدات لازم اندیشیده شود.

نتایج نشان می‌دهد، وجود خدمات پشتیبانی یکی دیگر از عوامل مهم در سیاست‌های اقتصادی تعاونی‌های منابع طبیعی است. اعضای هیئت مدیره‌ی تعاونی‌های منابع طبیعی، در مقام نوآور، مدیر، برنامه‌ریز و تصمیم‌گیرنده و کارگزاران اقتصادی، نقش پیش‌برنده‌ای در اشتغال‌زایی دارند. بنابراین، لازم است تا مدیران با تسهیل در مقررات دریافت وام‌های بانکی، ایجاد فرصت‌های شغلی، برقراری نظام بیمه‌ی محصولات و ارائه‌ی خدمات مشاوره‌ای به‌عنوان شاخص‌های مؤثر پشتیبانی، در راستای برقراری سیاست‌های اقتصادی و در نتیجه‌ی آن، اشتغال‌زایی، گام بردارند.

نتایج پژوهش، حاکی از اهمیت ارائه‌ی وام اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی است. با توجه به اهمیتی که زمان پرداخت، شرایط و روش بازپرداخت، مدت انتظار، مناسب‌بودن مبلغ وام و مقررات و ضوابط بانکی در گرفتن وام دارند، این تعاونی‌ها باید با فراهم کردن امکان دریافت وام، زمینه‌ی لازم را برای اشتغال‌زایی فراهم کنند. همچنین، نتایج تحلیل عاملی نشان داده است که بازاریابی محصولات تولیدی توسط تعاونی‌های منابع طبیعی نیز، یکی دیگر از سیاست‌های اقتصادی است که بهبود آن می‌تواند تأثیر بسزایی در اشتغال‌زایی داشته باشد. بنابراین، می‌توان با پشتیبانی‌های مورد نیاز از سوی اعضای تعاونی‌های منابع طبیعی، در راه اشتغال‌زایی گام برداشت.

نتیجه‌گیری

از نتایج تحلیل عاملی، می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به ظرفیت‌های اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی، باید تلاش‌های لازم برای تقویت سیاست‌های اقتصادی در راستای بهبود و ارتقای اشتغال‌زایی در این تعاونی‌ها صورت گیرد. این امر وابسته به شناسایی عوامل تأثیرگذار و رفع محدودیت‌های مربوط به آن است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که وجود عوامل زیرساختی بیشترین تأثیر را در فراهم‌سازی زمینه‌های اشتغال در تعاونی‌های منابع طبیعی دارند. تداوم کار تعاونی‌ها با هدف افزایش تولیدات خام توجیه‌پذیر نبوده و ارائه‌ی فن‌آوری‌های حمایتی و ظرفیت‌ساز با رویکرد گسترش کارآفرینی و تنوع‌بخشی به تولیدات کشاورزی ضروری است. این بدان معناست که با وجود موانع زیرساختی، مانند ضعف در بخش حمل و نقل، نبود گلخانه برای تولید محصول، نبود دستگاه‌های خودکار برای بسته‌بندی محصولات، حمایت نشدن از سوی تعاونی‌ها برای صادرات محصولات، نبود بخش‌های مناسب انبارداری برای نگهداری محصولات، حمایت نکردن تعاونی‌ها از بازاریابی محصولات، نبود دستگاه‌های خودکار برای فرآوری تولیدات، روند اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی، کاهش می‌یابد. این نتایج با پژوهش‌های انجام‌شده توسط بیکفورد، کِلپ و وهورن (۱۹۸۶)؛ اوها و آر (۱۹۸۱)؛ سالانت و شفر (۱۹۸۶)؛ اسمیت و شفر (۱۹۸۶)؛ اسمیت (۱۹۸۴)؛ آکوابلیک (۱۹۹۸)؛ راشل (۱۹۸۰)؛ گواینان (۲۰۰۰) و ایرانپور (۱۳۷۶) نیز تأیید شده است.

جدول ۵. نتایج حاصل از چرخش عامل‌ها به روش وریماکس

نام عامل	گویه‌ها	بار عاملی	شماره متغیرها	عامل‌ها
زیرساختی	صادرات محصولات	۰/۹۴۱	X1	عامل اول
	فرآوری انواع محصولات	۰/۹۲۷	X2	
	انبارداری	۰/۹۱۲	X3	
	تأسیس گلخانه	۰/۸۹۳	X4	
	حمل و نقل محصولات به بازار	۰/۸۶۰	X5	
	ارائه‌ی بذر توسط تعاونی‌ها	۰/۸۵۷	X6	
	بازاریابی	۰/۸۵۱	X7	
	بسته‌بندی	۰/۸۱۳	X8	
خدمات پشتیبانی	مقررات دریافت وام‌های بانکی	۰/۹۸۶	X9	عامل دوم
	ایجاد فرصت‌های شغلی	۰/۹۵۳	X10	
	نظام بیمه‌ی محصولات	۰/۹۰۲	X11	
	وجود خدمات مشاوره‌ای	۰/۸۹۶	X12	
وام	مناسب‌بودن زمان پرداخت وام	۰/۷۸۶	X13	عامل سوم
	مناسب‌بودن شرایط و روش بازپرداخت وام	۰/۷۵۴	X14	
	مناسب‌بودن مدت انتظار برای دریافت وام	۰/۶۷۸	X15	
	مناسب‌بودن مبلغ وام	۰/۶۰۴	X16	
	مقررات و ضوابط بانکی	۰/۵۸۳	X17	
	مناسب‌بودن میزان کارمزد و بهره‌ی وام	۰/۵۴۲	X18	
بازاریابی	تشخیص بازارهای جدید	۰/۸۵۷	X19	عامل چهارم
	وسيله‌ی حمل و نقل محصولات	۰/۸۱۴	X20	
	آموزش روش ورود به بازار	۰/۷۹۲	X21	
	پیدا کردن منابع جدید خرید	۰/۶۸۰	X22	
	معرفی روش‌های جدید تولید	۰/۵۹۸	X23	

نتایج تحلیل عاملی نشان می‌دهد که وجود خدمات پشتیبانی، به شناسایی فرصت‌های اشتغال‌زا کمک می‌کند. ارائه‌ی خدمات مشاوره‌ای به صورت تعاملی و تقاضامدار، منجر به تقویت ارتباط با بازار شده و به نهادهای محلی کمک می‌کند تا با تحلیل همه‌جانبه‌ی مسائل فنی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نهادی چالش‌های پیش رو را به عنوان فرصت تلقی کرده و از آن بهره‌گیرند. این نتایج با پژوهش‌های انجام‌شده‌ی زیر نیز تأیید شده است.

صدیقی و درویشی نیا (۱۳۸۱)؛ شعبانعلی فمی، چوپچیان، خانی و رستمی (۱۳۸۷)؛ زراع نژاد و شریفی (۱۳۸۷)؛ دهقان (۱۳۸۰)؛ بیکفورد، کلپ و وهورن (۱۹۸۶)؛ سالانت و شفر (۱۹۸۶)؛ اسمیت (۱۹۸۴)؛ آکوبلیک (۱۹۹۸)؛ راشل (۱۹۸۰) و ایرانپور (۱۳۸۷).

نتایج نشان‌دهنده‌ی آن است که فراهم کردن تسهیلات اعتباری و ارائه‌ی وام با مبلغ و کارمزد مناسب برای خرید وسایل مورد نیاز از حمایت‌های ضروری برای راه‌اندازی و توسعه‌ی اشتغال است. همچنین، وجود نظام بیمه‌ای برای محصولات، منجر به افزایش انگیزه‌ی افراد در ایجاد کسب‌وکار شده و خطر احتمالی ورشکستگی را کاهش می‌دهد. این نتایج با نتایج پژوهش شعبانعلی فمی، چوپچیان، خانی و رستمی (۱۳۸۷)؛ زراع نژاد و شریفی (۱۳۸۷)؛ دهقان (۱۳۸۰)؛ بیکفورد، کلپ و وهورن (۱۹۸۶)؛ سالانت و شفر (۱۹۸۶)؛ آکوبلیک (۱۹۹۸)؛ راشل (۱۹۸۰) و ایرانپور (۱۳۸۷) تأیید شده است.

وجود جو رقابتی و رویکرد جهانی‌شدن، بهره‌گیری از رهیافت‌های بازارگرا و کمک به تجاری‌کردن کشاورزی را ضروری ساخته است. این امر لزوم رویکرد هدفمند تعاونی‌ها به بازار را نشان می‌دهد. تعاونی‌ها باید از تمرکز محدود بر تولید و نادیده انگاشتن حلقه‌های دیگر زنجیره‌ی کشاورزی، مانند فن‌آوری و بازاریابی، بپرهیزند و با رفع نیازهای کشاورزان به سودآوری آنان کمک کرده و با معرفی روش‌های جدید تولید، تشخیص بازارهای جدید و آموزش روش‌های ورود به بازار به سوی افزایش فرصت‌های اشتغال گام بردارند. این مطالب با نتایج پژوهش‌های شعبانعلی فمی، چوپچیان، خانی و رستمی (۱۳۸۷)؛ سالانت و شفر (۱۹۸۶)؛ اسمیت (۱۹۸۴)؛ آکوبلیک (۱۹۹۸)؛ فیندئیز (۱۹۸۶) تأیید شده است. با توجه به یافته‌های ارائه‌شده، برای تقویت نقش تعاونی‌های منابع طبیعی در راهبردهای اقتصادی در زمینه‌ی اشتغال‌زایی، می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه کرد:

۱- با توجه به نتایج حاصل از تحلیل عاملی سیاست‌های اقتصادی در تعاونی‌های منابع طبیعی، می‌توان گفت تصمیم‌گیری‌های زیرساختی یکی از راهبردهای اقتصادی در تعاونی‌های منابع طبیعی است و صادرات محصولات نقش قابل توجهی در این خصوص دارند. پس لازم است تا تعاونی‌ها، محصولات تولیدی کشاورزان عضو در تعاونی را صادر کنند. فرآوری، انبارداری، تأسیس گلخانه، حمل و نقل، خرید بذر، بازاریابی و بسته‌بندی محصولات تولیدی از تصمیم‌گیری‌های زیرساختی مهم دیگر در تعاونی‌ها است.

۲- پشتیبانی یکی دیگر از عوامل مهمی است که می‌تواند نقش زیادی در اشتغال‌زایی تعاونی‌های منابع طبیعی داشته باشد. به همین دلیل لازم است تا اعضای هیئت مدیره‌ی تعاونی‌های منابع طبیعی، درمورد مقررات دریافت وام‌های

بانکی، ایجاد فرصت‌های شغلی، برقراری نظام بیمه‌ی محصولات و ارائه‌ی خدمات مشاوره‌ای، حمایت‌های لازم را به اعضای خود ارائه کنند.

۳- هیئت مدیره‌ی تعاونی‌ها باید درمورد ارائه‌ی وام با مراکز مسئول، مانند بانک‌ها، هماهنگی‌های لازم را انجام دهند تا سبب تسهیل در ارائه وام به اعضای تعاونی‌ها شوند.

۴- با توجه به تأثیر مثبتی که تشخیص بازارهای جدید برای اشتغال‌زایی در تعاونی‌های منابع طبیعی دارد، مدیران تعاونی‌ها درمورد تأمین بازارهای مناسب و آشنایی اعضا با این بازارها اقدامات لازم را انجام دهند تا از این راه، دست واسطه‌ها از محصولات تولیدی کشاورزان، کوتاه شود.

۵- با توجه به تأثیر مثبتی که بیمه‌ی محصولات تولیدی تعاونی‌های منابع طبیعی در اشتغال‌زایی دارد، مدیران در این خصوص تمهیدات لازم را بیان‌دیشند.

۶- توصیه می‌شود تعاونی‌های منابع طبیعی، فعالیت‌های خود را در خصوص بازاریابی، از قبیل تشخیص بازارهای جدید، وسیله‌ی حمل و نقل محصولات، آموزش روش ورود به بازار، پیدا کردن منابع جدید خرید و معرفی روش‌های نوین تولید در جهت اشتغال‌زایی را افزایش دهند.

۷- با توجه به سرمایه‌ی اندک تعاونی‌ها و درآمد ناکافی این بخش، توصیه می‌شود وام و تسهیلات بانکی با میزان کارمزد و بهره‌ی کم برای اشتغال‌زایی در اختیار تعاونی‌ها قرار داده شود.

سیاسگزاری

از همکاری و زحمات سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و استان گلستان که در تکمیل پرسشنامه ما را یاری دادند، تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع

- Aho, C.M. and Orr, J.A., 1981, **Trade-sensitive Employment: Who Are the Affected Workers?** Monthly Labor Review, Vol. 104, No. 2, PP. 29-46.
- Akwablik, A.J., 1998, **Producer Cooperative Resettlement Project in Zimbabwe: Lessons from a Failed Agricultural Development Strategy**, California State University, Stanislaus, California, U.S.
- Asadi, A. and Hoseini, GH., 2005, **Study of Natural Resources Cooperatives Emphasizing on their Problems and Educational Needs, Forests, Pastures and Watershed Organization of Iran**, Center of Extension and Humanity Participation. (In Persian)
- Beale, C.L., 1988, **Americans Heading for the Cities, Once Again**, Rural Development Perspectives, Vol. 6, PP. 1-6.
- Bender, L.D., 1987, **The Role of Services in Rural Development Programs**, Land Economics, Vol. 63, No. 1, PP. 62-71.

- Bickford, D., Clap, J. and Vehorn, C.L., 1986, **An Econometric Analysis of Regional Employment Effects of Federal Economic Development Programs**, Growth and Change, Vol. 17, No. 1, PP. 1-16.
- Dehgan, F., 2001, **The Role of Engagement on rural Immigrations Reduction in Village of Mashayekh, Mamhasani Township**, Supervisor: Chizari, MS Degree Dissertation in Agricultural Extension and Education, University of Tarbiat Modaress, Iran. (*In Persian*)
- Findeis, J.L., 1986, **Rural Industrialization: Issues and the Role of Development Typologies**, Paper Presented at Rural People and Places: A Symposium on Typologies, Gainsville, PA., Available from Agricultural Economics and Rural Sociology, Pennsylvania State University, University Park.
- Guinnance, T.W., 2002, **Regional Organization in the German Cooperative Banking System in the Late 19 the Century**, Department of Economics, Yale University.
- Harfsheno, M., 2006, **Study of Economical Effectiveness in Agricultural Cooperatives Companies (A Case Study: Calf Battening in Tehran Province)**, Supervisor: Shahriar Nasabian, M.S Degree Dissertation in Economy of Agriculture, Islamic Azad University, Sciences and Research Branch. (*In Persian*)
- Harison, D., 1993, **Sociology of Reconstruction and Development**, Translator by Alirerza Kolaidi, Tehran: University of Behzisti Sciences. (*In Persian*)
- Houshmand, M., 2001, **Establishment of Tourism Cooperatives and their Role in Job Creating and Development in Khorasan Province**, Office of Cooperation of Khorasan Province. (*In Persian*)
- Iranpoor, A., 1997, **The Role of Livestock Keeping on Income and Engagement's Rural People in Ardabil Province**, Supervisor: Shahriar Nasabian, MS Degree Dissertation in Economy of Agriculture, University of Tarbiat Modaress, Iran. (*In Persian*)
- Mowery, D.C. and Sampat, B.N., 2001, **Patenting and Licensing University Invention: Lessons from the History of the Research Corporation**, Industrial and Corporate Change, Vol. 10, No. 2, PP. 317-355.
- NN., 1991, **Cooperative in Developing Countries**, Tehran: Cooperative Central Organization, Vol. 107, PP.14. (*In Persian*)
- Rezaei, M., 2007, **Natural Recourses and Watershed Cooperatives**, Tehran: Office of Extension and People Participatory of Pasture, Watershed and Forests Organization. (*In Persian*)
- Russel, E.B., 1980, **Job Creating: The Role of Local and State Leaders in Vocational Education**, Urbana: University of Illinois, Department of Vocational and Technical Education.
- Sedighi, H. and Darvishinia, A., 2002, **The Study of Achievement Measuring of Rural Production Cooperatives Companies in Mazandaran Province**, Science and Research Journal of Agricultural Science, Vol. 33, No. 323, PP. 283. (*In Persian*)
- Shaabanali Fami, H., Khani F., Chobchian, SH and Rostami, F., 2008, **Analysis of Effective Factors on Women Cooperatives Function in Iran**, Human Geographic Researches, No. 66, PP. 117-131. (*In Persian*)

- Shaffer, R., Salant, P. and Saupe, W., 1986, **Rural Economics and Farming: A Synergistic link. In Conference Proceedings**, Interdependencies of Agriculture and Rural Communities in the Twenty first Century: The North- Central Region, Ames: Iowa State University.
- Smith, S.M., 1984, **Export Orientation of Nonmanufacturing Businesses in Nonmetropolitan Communities**, American Journal of Agricultural Economics, Vol. 66, No. 2, PP. 145-155.
- Zoraanejad, M. and Sharifi, B., 2008, **The Study of Members and Managers Attitude in Consume Cooperatives on Effective Factors on Efficiency Improvement (A Case Study: Consume Cooperatives in Elam Province)**, Science and Research Journal of Social and Human Science “Special for Management”, Vol. 8, No. 29, PP. 97-118. *(In Persian)*